

panopticum croaticum vanje radauša u umjetničkom paviljonu u zagrebu

Djelovanje Radauša vrlo je dobro poznato po većem broju spomenika koji su izašli iz njegove radionice. To su figure ili figuralni sastavi kojih su red i proporcije ukotijeni u akademskim normama. Na toj osnovi oblici Radauševi nastaju u ginenim pastama jednom plići i mekši, a češće su improvizirani u maniri koja se u svojoj biti nije promijenila ni danas. Stoga ni najnoviji ciklus pod naslovom „Panopticum croaticum“ ustvari nikoga nije iznenadio ni zatekao. Način i rezultati Radauševi ostali su na jednakoj razini i usmjereni su u istom pravcu u kojem se rad autorov kreće već nakon prvih početaka prije nekoliko decenija. — Tumačeći posljednju Radauševu izložbu,*) i ocjenjujući je vrlo visoko, jedan je recenzent (M. Pečić) u svojim neposrednim i indirektnim usporedbama osjetio potrebu da spomene ime Rembrandta, Rodina, Dürera, Lautreca, pa asirske reljefe, francuske srednjevjekovne kipare, kapitule katedrala, a opći je način Radaušev kategorizirao kao metodu potenciranog realizma. Drugi recenzent (J. Depolo) tvrdi da je Radauš „unošenjem jednog novog elementa u svoju skulpturu pokazao otpor prema ustaljenom ukusu“. No, to sve nije potrebno. Sam je Radauš u izjavi povodom svoje izložbe jasnije i jednostavnije odredio osnovnu svojega interesa: „U to doba slavni hrvatskih banova i vezivoza (a la Trniski, na pri-

mjer), kad su različiti mediokriteti u našem društvenom, kulturnom i političkom životu ubirali lovorike, a zahvalno im „občinstvo“ podizalo spomenike (od kojih i danas mnogi još „re-se“ naš grad), mnogi naši najdarovitiji ljudi živjeli su izgazeno, izgadnjeli i prezreni — a tako su i umirali.“ To kaže Radauš!

Zaista, u 16 izloženih figura od obojadicane sadre, očito se ogleda Radauševu shvaćanje legendi oko nekih povijesnih ličnosti. I on sam — kao usput — primjećuje, „da ni jednom od njih nije kod nas još podignut javni spomenik.“ Možda Radauš ustvari i priprema te spomenike, ili su čak eksponati u Umjetničkom paviljonu već gotovi projekti... Ta bi težnja autorova bila vrlo tražljiva. Medjutim, osim 16 razglednih, a pozitivnih likova, Radauš je izložio i niz 9 drugih, koje bismo mogli nazvati „negativnima“. To su suci, tužnici, stražari, krvnici, pop i bludnici — kao kakve mračne sjene u našoj povijesti. Jedne i druge Radauš je obradio na isti način mišljujući banalnu ilustraciju s patetičnom monstruoznosti, koja uza svu pokrenutost oblika — ne uzbuđuje.

Kad bi se pokazalo potrebnim da uočimo uzrok raskoraka između činjenice uzbuđivo-sentimentalne invencije Radauševe i činjenice neutralnosti upotreblje-

vanih oblika u obojenoj sadri, morali bismo se sjetiti izvjesnih elementarnih postulata koji uvjetuju autentično umjetničko djelo. Ti postulati, doduše, ne postoje kao utvrđene norme koje se mogu i moraju uzeti u obzir pri stvaranju, nego — izviru kao zakonitosti iz stvarnih umjetničkih oblika. Zato nije moguće da se nabroje svi, nego tek oni koji se odnose na rad o kojem je riječ. U Umjetničkom paviljonu stoji pitanja o tim postulatima otvorena ovako: nisu li se komponente prisutnih rezultata ukrstile na području koje nije likovno-umjetničko? Naime, između autorovih težnji i materije upotrebljenih sredstava oblikovanja, boje, svjesnih deformacija, gibanja u sastavu figura štafaža — veza je uspostavljena prije samog početka rada i to na području privatnog shvaćanja izvjesne literature. — Nakon tada, nakon početka postojanja Radauševih figura, sada u Umjetničkom paviljonu, bila bi potrebna još neka posebna vrlo rijetka sredstva da se veza na likovnom planu zaista uspostavi. Zato, možda, valja žaliti što ovu izložbu nije postavila i tako uspješno inženirao netko, kao što je to na ranijoj izložbi Radauševoj učinio Babić.

Radoslav PUTAR

*) Oktobar 1961.

SLUTNJA RATA

da li ova zemlja ovo telo neba
materija puna svoje uspavane smrti
jureći iz same sebe
ka savršenstvu kraja
ima svoj čas samospoznaje
noći ove koja još uvek
misli da znači siti zdravi mir

da li je taj jasn čas
ovaj strah zgrčen u mojoj koži
uplašenost
ne samo od moje privatne smrti
već od smrti svega što ste vi
koji ste ja više od moje kože
vi livada bića prostora i vremena
lica materije koju materija mene
spozna u snu kao
svoj osamostaljeni deo

vaša smrt livade lica prostora i vremena
kao smrt vaših potomaka
moja je smrt

i sigurna smrt ovdog tela neba
tako blisko predviđena smrću cueta
tako sigurno jednovremena
sa smrću nas kao naših potomaka
budi se i dobija svoju svest

ovaj strah pretučeno zgrčen u mojoj koži
znači biti odjednom ta svest
i ta planeta
i ta smrt
i bodež i probodeno srce

Mirjana STEFANOVIĆ

njemu jurile su se blistave struje svetlih refleksa i ništa nije remetilo mir. Čak je i more bilo pritažljivo dah i žvelo samo u igri. Na čitavom vidiku nikakav predmet nije kvirio srebrnu igru mora. Svud samo igra. A u sredini bila je koralna laguna sa nebeskom vodom. Po prstenu koralna blago se njihao venac čudnih palmi. U njihovim su krošnjama čudno pevale neke nepoznate i nevidljive ptice. Pesma je prerastala u grohotni smeh koji je svakim trenutkom postajao sve mliki. Na kraju se potpuno gubio u tajanstvene dubine tog nepoznatog mora da bi se otud vratilo kao potmula jeka od koje je sve podrhtavalo. Kad je jeka zamirala opet je počinjala pesma. Učini mu se da je naišao na momenat nestajanja koji većno traje i zastade za panjen i uplašen. A dole, u nebeskoj vodi lagune, mirivala je nestvarno lepa nimfa, prelivena vodom i suncem i poigravala se zvezdama. Oko nje je lebdeo ružičasti obruč meduza. Kako bi se nimfa pomerila ružičasti šatorčići su se njihali i presijavali. Nimfa pođiže na njega pogled, i blago mu mahnuvši rukom sa tri zvezde u njoj, reče:

— Hodi slobodno, ja sam tvoja smrt koju tražiš.
On zaplaka. Plač je bujao i gušio ga. Plakao bi većno, ali se uplašila da suze ne zamute nebesku vodu lagune i taj strah ga probudi.

Kad se probudio još uvek je plakao. Opet je osećao da bi mogao većno da plače sve dok ponovo ne nadje svoju lepu smrt iz nebeske vode koralne lagune. Ota- da je stalno tragao za njom i nejasno slutio da možda u lepom smrti leži skriven odgovor na hiljadu neshvatljivih stvari za koje se ipak nije usudivao otvoreno da kaže da su besmislene. Što je najglavnije, znao je da će se jedino tamo potpuno osloboditi ovog gadnog straha od neshvatljivog. Neće ga više mučiti neodumica što je, od deset mogućih, prava istina o jednoj istoj stvari. U smrti će da nadje odgovor na sve. A kad bude napokon posedovao i svoju smrt, i tako postane jedini na svetu vlasnik čitavoga sebe, biće najmoćniji i prećadaće da ga zbuduju pitanjima: „Šta radiš ovdje?“ i „ko si ti?“ jer se niko neće ni usuditi da mu postavi takvo pitanje. Moći će slobodno da radi što god zaželi jer će biti celinom osmišljen. Nikad niko više neće moći da se pojavi s nekim prisvojenim pravom i otera ga sa mesta koje mu, možda, pripada. Još shvati da je uvek bio sam samo zato što je njegova smrt živela odvojeno od njega i zvezdama se igrala. Time mu se objasni nemogućnost da pobege od osame i suvišnosti. Zato je jednog dana rekao:

— Sta radim još uvek ovdje? Idem da se sretnem sa svojom smrću i konačno uzmem ono što je moje — i stigao u ovaj mali primorski grad gde se zadržao do konačne odluke.

Bio je zaboravio na brod i sad ga se ponovo seti. Još uvek se tromo vukao po horizontu, samo se bejaše znatno pomorio na sever i crni trag dima se, kao neka avetijska zastava, vijorio za njim. Galebovi su ga i dalje obletali. „Mučni hod ovog broda na sever sasvim liči na sudbinsko kretanje. Možda smo se ovdje slučajno sreli na našim putevima za besmrtnost“, pomisli ispunjen mirnom setom.

Brod se polako približavao tamnom grebenu zamagljenom zbog daljine.

— Jesi li ti nekad osetio ukus lepote — upita slabim glasom ne skidajući pogled sa broda. Sticao se utisak da mu taj tromi, sivi brod odnosi svu snagu sa sobom.

— Šta kažeš?

— Znaš li gde je tvoja smrt?

— Ako nije u vražjoj materi, onda ne znam gde bi mogla da bude. Izgleda da si već sasvim poludeo. Mogao bi malo da me puštiš na miru.

Slabi ga i ne ču. Teko da je i očekivao bilo kakav odgovor. Pitao je više sebe radi da se uveri u svoje prisustvo u ovom tihom, nepokretnom prostoru. Pogled mu sa broda kiznu i odluta niz putčinu sve dok se ne izgubi u belo plavčastoj maglici iza koje se krilo ono ogromno NESTO. Zbog nekoga se strese i pogled mu ostade ukločen.

— Hej, šta misliš ti o moru? — glas mu je bio primetno uznemiren.

— Sta bih drugo mislio o moru nego da je naprosto more. Ogromno i korisno. Kažu da je lepo. Ja znam da je korisno — odvrati nevoljno Veliki.

— A opasno, nije li opasno?

— Naravno da je i opasno. Ima hiljadu legendi o moru koje se naplaćuje. Samo ipak ne toliko koliko si ti u svojoj ludoj glavi zamislio.

— Zar tebi more nije lepo?

— Ponekad kad nisam previše umoran i kad imam volje da tražim lepota.

Slabi se naljuti i uspravi se da sedi. Ljutinja ga potpuno ukoči i glasom prigušenim od besa reče:

— Ništa ti o moru ne znaš. Mislio sam na čudno tajanstvo kojim je ova ogromna, tamna voda zaogrnut. Jesi li nekad pomislio koliko misterija krije more? Kad ulaziš u njega imaš utisak da si na dohvataj ruke od prapočetka, a ipak ono ostane tajna koja te u lud strah baca. Zar nisi nikad osetio da u toj veličini ima neke nepojmljive i strašne lepote koja jednostavno postoji i ne treba je tražiti? Sad vidim da ti ništa o moru ne znaš.

Gledao je besno u Velikoga i čekao. Veliki samo odmahnu rukom i okrenu se na drugu stranu. Slabi mu isto okrenu leđa i ljutio se pruči po pesku. Grabio je šakama pesak i odbacivao ga u stranu. Kad napravi veliku rupu prestade i smiri se. Ponovo je mogao mirno da misli na svoju želju.

„Niko od njih nikad neće moći da shvati čime je osakaćen. Nastavice da kleca i stenjuje se batrga kao uhvaćena riba sve dok mu se smrt sama ne sažali i odjke kod njega. Ako bih sad Velikom kazao nešto o mom saznanju sigurno bi počeo da se ceni kao sumanut. Od toga bih konačno izludio. Zato ću pričekati dok on ne ode. Kad padne noć sigurno će poći jer on ništa ne shvata što ne može da vidi i verovatno se plaši moći. Nije važno što smo zajedno došli i što u ovom gradu poznajemo samo njega. Zagazicu i — onda dalje. Znam da dugo moram ići. Ali šta ću ako usput naiđem na ajkulu?“ i iznenadni strah mu pocepa oči kao da se bezdan u njima otvorio. Srce pote jako da mu lupa i sav se ustrese. Uvek se nadje po jedna ajkula u neshvatljivom koja ne da čoveku da sobom raspolaze. Ubogi čovek nikad ne može sve da otkrije pa makoliko bio oprezan. Proklete ajkule. Siti grčevi su mu razvlačili lice u brze grimase. Okrenu lice Velikome i hitro se uspravi na kolena.

— Veliki, reci mi, Veliki, napadaju li ajkule ljude koji idu kod svoje smrti? — zavapi.

— Služaj, sad mi je već stvarno dosta tvojih gluposti. Kud baš mene da pronadžješ proklete idiote. Hoću da se izležavam i to je sve što hoću. Dosta mi je i tebe i ove besvave žame. Shvati i umukni — reče brzo Veliki. Glas mu je bio praskav, bes u njemu jasan i

suzdržan dok su mu se u očima svaki čas pojavljivale mrlje neke iskonske, moćne tame. Bio se uspravio da sedi i okrenuo se prema Slabom. Stisnute šake upirao je u pesak i one su sve dublje uranjale.

— Reci mi, Veliki, napadaju li ajkule ljude koji idu kod svoje smrti? — ponovi Slabi glasom koji je postao piskuljiv zbog nataloženog očaja i nemogućnog besa.

— Zar ti ne rekoh da ućutiš već jednom? — prosi- kta kroz stisnute zube Veliki i ustade.

Slabome predje senka straha preko očiju kad vide kako se lice Velikoga izobililo od naglo nabujale mržnje. Na trenutak pomisli da bi bilo pametno da ućuti ali je nemoć rovala po njemu i dražila ga. Savladaše ga potpuno bes i prezir prema toj nerazumnoj snazi koja je stajala na nekoliko koraka ispred njega. Video je da ga ta snaga (malo raširenih nogu, stisnutih pesnica i sva uzdihala) mrtzi zbog nečega izbezumljeno. Zato počeo brzo i glasno da govori, kao da je želeo gomilom uzavrelih reči da razori prećuću snagu.

— Neću da ćutim. Rekao sam već: ne plašim te se više. Glup si, glup, eto šta si ti. Ti ništa ne znaš sem da loviš bespomoćne ribe. To isto i ajkule čine. Ti si odvratna, smrdljiva ajkula. Ali si na svom i bezopasna si. Rekao sam: ovdje sam sam i sve je ovo moje — mlatarao je rukama i sav se trzao klečeći na koljenima u pesku. Sve mu odjednom postade svejedno i zato i ne pokušava da se brani kad se Veliki skokom baci na njega.

— Evo ti, evo mali gade. I za tebe i za zimu ti evo. Dozlogrdio si mi. Ništa me ne obavezuje da te ne prebijem — vikao je izbezumljeno Veliki i mlatio po sitnom, zgrčenom telu Slaboga.

Slabi nije pokušao čak ni udare da izbegne. Bio je zatvorio oči i izgledalo je da ga se sve to ništa ne tiče. Velikoga najzad zbuni ta mirnoća i prestade da udara. Oseti da ga je slabi obmanuo, izvukao ga da se istrči. Nije više znao šta da uradi. Poče da viče da bi razbio neodumicu:

— Zašto se ne braniš bezvredna, gadna žabo? Ti si kužna kraslava žaba i potpuno si bezvredan. Čak me ni to ne obavezuje da te ne prebijem.

Slabi ostade i dalje miran i bez glasa.

— Progovori bar nešto. Psuj me... molim te — počeo uplašeno da sam te tukao? Psuj me... molim te — počeo uplašeno da moli Veliki.

— Ništa osetio nisam. Ja sam nepovredljiv. Usto, ja sam ovdje sam i jedini od svih ljudi na svetu gospodar sam sopstvene smrti — progovori najzad Slabi sasvim mirnim glasom.

— On je lud, potpuno lud — povika Veliki uplašeno. Onda skoči, pokri lice rukama i pobeže.

Slabi je mirno gledao u trag koji je ostajao u pesku iza Velikoga. Niz brada mu je tekao tanki mlaz krvi iz desnog ugla ustiju. Kad Veliki zamače za zavijatak malog žala, Slabi duboko uzdahnu i okrenu izbijajući lice putinji.

Sivi brod na putu za sever već je bio zašao za greben zajedno sa svojim tajanstvenim teretom i galebovima. Po moru se iza njega vijorila čupava traka crnog dima, kao neka avetijska zastava.

U čitvom prostoru oku dostupnom Slabi je bio sam. Neka teška tuga bila ga je prikovala za mesto i on ophrvan tugom kao vremenom, klonu glavom na pesak.

Petar ČETKOVIĆ